

MİLYONÇU VƏ XEYRİYYƏÇİ HACI ZEYNALABDİN TAĞİYEVİN DOSTUNUN NƏVƏSİNDƏN MARAQLI AÇIQLAMALAR

Təranə Məhərrəmova
taranamaherramova@kaspi.az

“BABAM HAQQINDA PİÇİLTİ İLƏ DANISIRDILAR”

Fotolar: Arif Quluzadə/Global Media Group

“FİNLANDİYADAKI AZƏRBAYCANLILAR”

T.Cəfərova Finlandiya Milli Arxivində elmi-tədqiqatlar da aparıb: “Finlandiyada olan azərbaycanlılar haqqında elmi araşdırma apararkən fars şahzadəsi general Əkbər Mirzə Qacar (1854-1919), otuzuncu illərin əvvəllərində Tampere “Turan” qəzetini maliyyələşdirən zəngin tatar taciri Axsena Beren (Zinətullah Aksen İmadətdinov), “Turan” qəzetinin baş redaktoru Məmməd Sadiq Axundzadə, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin qurucusu Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və başqaları haqqında arxiv materialları və digər maraqlı faktlar əldə etdim. Bu vaxtdak heç kim bilmirdi ki, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Moskvada harada yaşayıb. Mən Finlandiya arxivindən belə bir material tapdım. M.Ə.Rəsulzadə yazır ki, o, Moskvaya gəlib bu ünvanda - Priçinskiy bulvar, 29 nömrəli evdə yaşayıb. Bundan sonra Moskvadan mənə çoxlu zənglər gəldi. “Köhnə Bakının əfsanələri və Suomiyə gədən yol” kitabımda “Finlandiyadakı azərbaycanlılar” adlı mühüm fəsilə Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin Finlandiyadan Türkiyəyə mühacirət etməsi faktının üzə çıxmasını yazmışam. O, tatar icmasının dəstəyi sayəsində bir ay Finlandiyada olub”.

“İMKANLI QOHUMLARIM MƏNİ TƏRK EDİBLƏR”

T.Cəfərova deyir ki, xidmətlərinə görə Prezident İlham Əliyev tərəfindən “Əməkdar İncəsənət xadimi” fəxri adı ilə təltif edilib: “Vətəndən uzaqlarda yaşasam da, bir dəqiqə də olsun Azərbaycanı, yaşadığım, xoşbəxt uşaqlıq və yeniyetməlik şəhərim Bakını, sevgi və qayğı ilə əhatə olunan doğmalarımı unuda bilmirəm. Hazırda Helsinkidə qızım Nərgizlə yaşayıram. O, Fin gimnaziyasını və Biznes Kollecinə daxil olub, iqtisadiyyat, kompüter proqramları ilə məşğul olur. İndi Finlandiyada iqtisadi vəziyyət yaxşı deyil. Finlandiya uzun illərdir ki, ən xoşbəxt ölkə deyil. Ona görə də vətənimdə olmaq istərdim, amma təəssüf ki, özümü dolandırmamağa imkanım yoxdur. İmkanlı qohumlarım mənə tərk ediblər...”

Tahirə Cəfərova: “Babam Ağa Mehdi milyonçu və xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin toxuculuq fabrikinin idarə edib. Babamın inqilabdan əvvəlki fəaliyyəti Tağıyevlə sıx bağlı olub. Babam onun böyük etimadını qazanmışdı”.

Hər ailənin öz povesti, öz əfsanəsi, öz yaddaşı var. Hamı kimi mənim üçün də bu yaddaş uşaqlıqdan başlayır. Biz o zaman sovet məktəbində oxumuşuq, sovet ruhu ilə tərbiyə almışıq. Ona görə ailəmizin tarixçəsi haqqında bir çox faktları və hadisələri bizdən gizlədiblər. O dövrdə baş verənlər isə bizim ailəmizə təsirsiz ötürməyib”, - deyərək Finlandiyada yaşayan yazıçı və tərcüməçi Tahirə Cəfərova babasının ailəsinin və öz həyatının – iki nəslə əhatə edən hekayəsini danışır. Həyat hekayəsinin hadisələri və faktları 19-cu əsrə gedib çıxır...

Tahirə Cəfərova Avropa Ədəbi Tərcüməçilər İttifaqının (SIETL), Finlandiya və Azərbaycan Yazıçılar Birliklərinin üzvü, Azərbaycan-Finlandiya Dostluq Cəmiyyətinin fəxri üzvüdür.

“ƏLVIDA, TSİTSIANOVSKAYA...”

Təbriz Xəlilbəyli, 39 ünvanda - vaxtilə babasının tikdirdiyi üçmərtəbəli müllükün üçüncü mərtəbəsindəki mənzillərində onunla görüşürük. “İndi bu ev demək olar ki, satılıb. Əvvəllər bu küçə “Tsitsianovskaya” adlanırdı. Mən “Əlvida, Tsitsianovskaya...” adlı bir məqalə də yazdım. Burada bizim nəslin unudulmaz xatirələri yaşayır. Bu evdə o dövrün ən məşhur adamları qonaq olub. Nəriman Nərimanov mart qırğınlarında daşnak-bolşeviklərdən bu evdə gizlənilib...”, - deyərək söhbətinə keçir. “Bu tarixi binanı babam tikdirib. Binanın gizli çıxışı indiki Dilarə Əliyeva küçəsinə çıxırdı. İndi də divar sobasında Bakını tutan bolşeviklərin gülləsinin izi qalıb”, - deyərək əli ilə göstərir: “Güllə atamın bibisini də yaralamışdı. Sonra onlar binanın arxa qapısından qaçmışdılar. O zaman birinci mərtəbədə qulluqçular yaşayırdı. Arxiv materiallarından məlum olur ki, sonra binadakı evləri kirayə veriblər. Binanın memarı Nikitin özü bu prosesdə iştirak edib. Köhnə qonşuların dediyinə görə, nə vaxtsa binanın ikinci

mərtəbəsində Tağıyevin birinci nikahından olan oğlu Sadiq da ailəsi ilə yaşayıb.

İnqilabdan sonra babamgilin başına gələn hadisələrə görə müllükü də əllərindən alıb və bütün ailəni üçüncü mərtəbədəki mənzilə köçürüblər. Biz indi həmin mənzildəyik...”

MİLYONÇUNUN ƏN ETİBARLI ADAMI

“Babam Ağa Mehdi milyonçu və xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin toxuculuq fabrikinin idarə edib. Babamın inqilabdan əvvəlki fəaliyyəti Tağıyevlə sıx bağlı olub. Babam onun böyük etimadını qazanmışdı. Əvvəlcə Tağıyevin Bibihəyətəndəki neft mədənlərinə, 1909-cu ildən isə toxuculuq fabrikinə rəhbərlik edib. Tağıyevin fabriki o

zaman Rusiyanın cənubunda xüsusən məşhur idi. Fabrik binalarından savayı ərazidə məscid, hamam, məktəb, xəstəxana tikilmişdi. Babam fabrikdə rus və müsəlmanların dram dərnəyini də yaratmışdı. Tamaşalardan yığılan vəsaitin bir hissəsi kasıb fəhlələrin xeyrinə xərclənir, bir hissəsi pyesin hazırlanmasına və teatrın fonduna gedirdi. Bakı həmin illərdə teatral şəhər idi. Tağıyev Teatrı da bu sahədə öndə gedirdi. Bu prosesdə babamın və qardaşlarının böyük əməyi vardı”.

“MƏN BABAMI GÖRMƏMİŞƏM”

“Mən babamı görməmişəm”, - deyərək Tahirə xanım xatırlayır: “Evimizdə onun fotosu da yox idi. Babam haqqında həmişə piçilti ilə danışırdılar. Bu piçiltilərdən mən çox şey

öyrənmişəm. Çox vaxt da bizim başa düşmədiyimiz üçün fransız dilində danışırdılar. Piçilti ilə deyirdilər ki, o, Türkiyəyə emiqrasiya edib. Təkcə atamın bibisi Məryəm xanım deyirdi ki, atası xeyrixah və cəsarətli adam, ədalət tərəfdarı olub. Düzdür, hələ ötən əsrin sonlarında çıxan qəzetlərdə, o cümlədən, “Kaspi” qəzetinin xronikasında da babamın həyatı haqqında illərdə teatral şəhər idi. Tağıyev Teatrı da bu sahədə öndə gedirdi. Bu prosesdə babamın və qardaşlarının böyük əməyi vardı”.

Tahirə xanım danışır ki, babasının qardaş və bacıları hamısı ali təhsilli olublar: “Ulu babam Məşədi Cəfər də alim idi. O, fars və ərəb dillərini gözəl bilirmiş, uşaqlara məktəb elmləri haqqında dərs öyrədirdi. İki dəfə ailə qurmuşdu. Mənim babam onun birinci həyat yoldaşından, Rahim, Qasım və Xaliq isə ikinci həyat yoldaşı Bədirəhcan xanımın doğulmuşdu. Babam Ağa Mehdi də atası kimi ərəb və fars dillərini, həmçinin rus dilini yaxşı bilirdi. Əlimə çatan arxiv materiallarından öyrəndim ki, babam Mixaylovski şəhər məktəbini bitirib. Sonra Tbilisidə mühəsibəyə yiyələnib. Tağıyev hər ay mənim babamə 25 rubl göndərirmiş. Ağa Mehdimin qardaşı Ağa Rahim Təbiət Tarixi Muzeyini təsis edib. Qasım ilk hüquq professoru və ADU-nun hüquq fakültəsinin ilk dekani olur. Əbdül Xaliq tibb üzrə ilk professor olaraq Dəri-Zöhrəvi Dispanserinin əsasını qoyur. Onlar hamısı Tağıyevin göndərdiyi pulla oxumuşdular. Bibilər də təhsilli idilər. Mərdəkandakı bağ evimizi Tağıyevin bağından yalnız bir divar ayırırdı. Babamla Tağıyev çox yaxın idilər. Babamın qardaşı Qasım milyonçunun birinci həyat yoldaşından olan nəvəsi Zərrintac xanım ilə evlənmişdi”.

“ARXIV SƏNƏDLƏRİNDƏN MƏLUM OLUR Kİ...”

“Arxiv sənədlərindən məlum olur ki, babam 1911-ci ildən özü də sahibkara çevrilib. O, neft müqavilələri

və tekstil işi ilə məşğul idi. İndiki Hüsi Hacıyev (köhnə Bazarı) küçəsində dükənləri, bir neçə evi və bağı vardı. Qardaşı Rəhim ona işlərində kömək edirmiş. Babam 1920-ci ilə qədər fəaliyyətini Bakıda davam etdirib. Qızıl ordu Bakını işğal edəndə bir çoxları kimi bolşevik hakimiyyətinə inamı olmadığı üçün o da Türkiyəyə emiqrasiya edib. Ailə üzvlərimizin danışıqlarına görə, o, Bakıdan məşhur neft sənayeçisi Balabəy Aşurbəyovla birlikdə gedib. 1925-ci ildə Balabəy Bakıya qaçıb. Repressiya illərində onu həbs edib, 1937-ci ildə isə güllələyiblər”.

AĞA MEHDI CƏFƏROVUN FACİƏLİ VƏ SIRLI ÖLÜMÜ

“Türkiyə ilə sərhədlər bağlandıqı üçün babam orada qalmalı olur. Sonra o, sirli şəkildə vəfat edir”, - deyərək Tahirə xanım davam edir: “Qardaşları və uşaqları Bakıda babamın Tsitsianovskaya küçəsi, 39 ünvanında yerləşən üçmərtəbəli yaşayış binasında yaşayırdılar. Uzun axtarışlardan sonra babamın 1924-cü ilin əvvəlindəki vəfatı ilə bağlı sənədlər əlimə keçdi. Sən demə, o vaxt babamın haqqında da Bakıda söhbətlər gedir, taleyini müzakirə edirmişlər. Bu haqda Paris arxivlərində saxlanan sənədlərdən öyrəndim. Babamın vəfatından sonra, 1924-cü ilin aprelində Fransada yaşayan Əlimərdan bəy Topçubaşov silahdaşı Məhəmməd Əmin Rəsulzadəyə “Ağa Mehdi Cəfərovun faciəli ölümünü böyük təəssüf hissi ilə qarşıladım. O, vicdanlı və işgüzar sahibkarlardan biri idi. Onun ölümünün sirri qaranlıqdır...”, - deyərək yazıb. Amma başqa bir mənbədə REA-nın elmi katibi İsxakov yazırdı ki, azərbaycanlı fabrik sahibi sovet hökuməti qurulandan sonra Türkiyəyə emiqrasiya edib və orada intihar edib”.

FİNLANDİYAYA APARAN YOL

Tahirə xanım Bakı Dövlət Universitetinin fizika fakültəsini bitirdikdən sonra Moskva Dövlət Universitetinin aspiranturasında təhsilini davam etdirib. Sonra ixtisasını dəyişərək həyatını dil və ədəbiyyat sahəsi ilə bağlayıb: “Moskvada Maksim Qorki

“Mərdəkandakı bağ evimizi Tağıyevin bağından yalnız bir divar ayırırdı. Babamla Tağıyev çox yaxın idilər. Babamın qardaşı Qasım milyonçunun birinci həyat yoldaşından olan nəvəsi Zərrintac xanım ilə evlənmişdi”

